

Олена Сокурєнко,

ORCID iD 0000-0003-1702-4802

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії й методики

дошкільної та початкової освіти

Миколаївський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

olena.sokurenko@toippro.mk.ua

Олена Сачковська,

ORCID iD 0009-0001-0956-4027

старший викладач кафедри теорії й методики

дошкільної та початкової освіти

Миколаївський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001,

м. Миколаїв, Україна

olena.sachkovska@toippro.mk.ua

ВИКОРИСТАННЯ МЕНТАЛЬНОЇ КАРТИ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ЗАСОБУ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ Й ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У науково-методичній статті розглянуто питання використання ментальної карти як інноваційного засобу візуалізації й організації навчання молодших школярів в інтегрованому курсі мовно-літературної освітньої галузі. Доведено доцільність застосування такого інструменту в освітньому процесі початкової школи.

У дослідженні уточнено генезис та сутність поняття «ментальна карта» як сучасного когнітивного засобу унаочнення знань у психолого-педагогічній літературі. У розвідці вперше розкрито методичні прийоми використання ментальних карт на різних етапах уроку (актуалізація, засвоєння, рефлексія) для активізації пізнавальної діяльності учнів.

Запропоновано авторські приклади компетентнісно-діяльнісних завдань на основі такого інструменту візуалізації з метою формування цілісної системи знань та універсальних навчальних дій у здобувачів початкової освіти.

Ключові слова: *засіб візуалізації; компетентнісно-діяльнісні завдання; ментальна карта; мовно-літературна освітня галузь; початкова освіта.*

© Сокурєнко О. О., Сачковська О. Л., 2026

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку початкової освіти в Україні характеризується орієнтацією на ідеї Нової української школи, що передбачає упродовження компетентнісного, діяльнісного й інтегрованого підходів до навчання. Особливої ваги набуває пошук ефективних

інноваційних засобів, що забезпечують не лише засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток ключових і предметних компетентностей молодших школярів.

Інтегрований курс мовно-літературної освітньої галузі поєднує навчання читання, письма, мовлення та елемен-

тів теорії, що потребує від учнів уміння сприймати, аналізувати та систематизувати значні обсяги інформації. Однак вікові психолого-педагогічні особливості учнів початкових класів, зокрема домінування наочно-образного мислення, знижена продуктивність довільної уваги та пам'яті, зумовлюють необхідність використання ефективних засобів візуалізації навчального матеріалу.

Актуальність застосування ментальних карт у навчанні молодших школярів посилюється в контексті положень Державного стандарту початкової освіти 2025 року, що орієнтує освітній процес на досягнення обов'язкових результатів навчання на основі компетентнісного підходу. Залучення візуалізаційних матеріалів сприяє формуванню в учнів умінь сприймати, аналізувати, узагальнювати та систематизувати інформацію, що є важливим складником сучасної початкової освіти. Крім того, такий інструмент відповідає вимогам стандарту щодо організації навчання з урахуванням вікових особливостей дітей, оскільки забезпечує наочність, доступність і активну залученість учнів у діяльність. Особливо цінним є те, що мапою пам'яті можна ефективно послуговуватися в умовах інтегрованого й діяльнісного навчання, які закладено в логіку сучасного стандарту.

У цьому контексті ментальна карта постає як інноваційний педагогічний інструмент, що забезпечує графічне відображення структури освітнього контенту, сприяє формуванню асоціативних зв'язків і цілісному сприйняттю знань. Упровадження візуального інструменту дає змогу поєднати слово, образ і діяльність, активізувати пізнавальну діяльність учнів, підвищити мотивацію до навчання та сприяти розвитку мовленнєвих умінь школярів.

Особливо актуальним є застосування асоціативних схем саме в інтегрованому курсі мовно-літературної освітньої галузі, оскільки цей інструмент забезпечує ефективну організацію навчального матеріалу, сприяє встановленню міжпредметних зв'язків, узагальненню інформації, фор-

муванню цілісного бачення сукупності закономірностей, процесів, особливостей функціонування лексики, граматики та художніх текстів. Водночас аналіз науково-методичних джерел свідчить про недостатню розробленість практичних аспектів використання розглянутих у розвідці інструментів унаочнення в початковій школі в умовах інтегрованого навчання.

Актуальність дослідження зумовлена потребою теоретичного обґрунтування та практичного впровадження ментальної карти як інноваційного засобу візуалізації мовно-літературних явищ для організації пізнання молодших школярів, що відповідає сучасним освітнім тенденціям і запитам.

Постановка проблеми. Одним із перспективних інструментів структурування знань, узагальнення інформації й установлення міжпредметних зв'язків є застосування ментальних карт для розвитку образного мислення, формування цілісного бачення навчального матеріалу молодших школярів. Проте у практиці початкової школи потенціал мап пам'яті як засобу візуалізації й організації навчальної інформації задіяно недостатньо. Визначимо основні суперечності дослідження, а саме: між дидактичним потенціалом ментальних карт щодо структуризації й узагальнення навчального матеріалу в мовно-літературній освітній галузі й обмеженим послуговуванням цим інструментом у роботі вчителів початкової школи; між потребою формування в учнів цілісного сприйняття явищ у межах інтегрованого курсу та недостатньою розробленістю практичного застосування засобів унаочнення для реалізації цієї мети.

Шляхи розв'язання проблеми вбачаємо в подоланні зазначених суперечностей через теоретичне обґрунтування педагогічного потенціалу засобів візуалізації та розроблення методичних рекомендацій щодо їх використання в інтегрованому курсі мовно-літературної освітньої галузі. Важливим є також створення практичних моделей застосування ментальних карт на уро-

ках, що сприятиме ефективній організації навчального матеріалу, розвитку асоціативного мислення молодших школярів і підвищенню результативності освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема використання схем асоціативного відображення інформації як засобу візуалізації й організації навчальної діяльності не є новою для педагогічної науки, її активно вивчають як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед іноземних дослідників фундаментальне значення мають праці Т. Б'юзена, який уперше теоретично обґрунтував концепцію ментальних карт як інструменту графічного подання мислення (Buzan T., Buzan B., 1996, 2010). Учений довів, що вживання ключових слів, кольорів, символів і асоціативних зв'язків сприяє активізації когнітивних процесів, розвитку пам'яті та творчого мислення, що є особливо значущим для навчання дітей молодшого шкільного віку.

Емпіричні дослідження ефективності майндмепінгу в освітньому процесі представлено в працях П. Фарранда, Х. Хусейна Х. та Е. Геннесі, які встановили позитивний вплив ментальних карт на запам'ятовування та розуміння навчального матеріалу порівняно з традиційними методами конспектування (Farrand P., Hussain F., Hennessy E., 2002). Автори наголошують на доцільності використання візуальних схем для структурування складної інформації.

Питання застосування таких схем у мовній освіті молодших школярів розкрито в роботах Л. Чень, яка досліджувала доцільність залучення ментальних карт у навчанні англійської мови в початковій школі (Chen L., 2022). Вчена довела, що унаочнення мовного матеріалу сприяє підвищенню навчальної мотивації та розвою мовленнєвих умінь учнів. Суголові результати отримав М. Чжан, який акцентував на розвитку логічного й дивергентного мислення учнів під час роботи з текстами за допомогою ментальних карт (Zhang M., 2021).

Значний інтерес становлять розвідки

Ле Т. Лан-Ань, Ле Н. Фуонг, Л. Т. Нго, у яких доведено ефективність використання ментальних карт для формування навичок писемного мовлення молодших школярів (Le T. L.-A., Le N. P., Ngo L. T., 2020). Автори підкреслюють, що майндмепінг сприятиме логічній організації висловлювання й цілісному розумінню змісту тексту.

В українській педагогічній науці проблема унаочнення навчальної інформації та використання ментальних карт також привертає увагу вчених, фахівців. Зокрема Т. М. Близнюк, О. Б. Будник, Т. Б. Качак розглядають ментальні карти як ефективний засіб структурування мовно-літературного матеріалу та формування професійної готовності майбутніх учителів, що має безпосереднє прикладне значення для початкової школи (Близнюк Т. М., Будник О. Б., Качак Т. Б., 2019).

Дидактичний потенціал ментальних карт як інструменту візуалізації навчальної інформації аналізують Т. А. Колтунович та О. М. Поліщук, які доводять, що використання графічних схем сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу й активізації пізнавальної діяльності учнів (Колтунович Т. А., Поліщук О. М., 2019).

У контексті початкової освіти заслуговують на увагу досліді Н. Б. Копняк та Т. О. Крупської, у яких карти мислення розглянуто як засіб розвитку навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, формування умінь аналізувати, узагальнювати та систематизувати знання (Копняк Н. Б., Крупська Т. О., 2019).

Проблему розвитку критичного мислення молодших школярів засобами ментальних карт аналізувала О. В. Жукова, яка наголошує на їхній ефективності в організації навчальної діяльності та формуванні самостійності учнів (Жукова О. В., 2021). Окремі аспекти використання візуальних схем у мовній освіті висвітлює І. М. Погребенник, підкреслюючи їх роль у логічному структуруванні мовного та літературного матеріалу (Погребенник І. М., 2019).

Унаочнення на уроках засобами онлайн-сервісів досліджував В. В. Гладун,

наголошуючи на важливості «вміння виділяти головне в інформації, правильно і вдало замінювати слова та ідеї простими образами». Саме технології візуалізації навчальної інформації дозволяють презентувати навчальну інформацію в зручному наочному вигляді (Гладун В. В., 2022).

Аналіз наукових досліджень засвідчує значний інтерес учених до розглядуваної проблеми навчання. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання системного застосування ментальних карт саме в інтегрованому курсі мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності застосування ментальних карт як інноваційного засобу візуалізації навчальної інформації, а також у визначенні дидактичного інструментарію їх використання для оптимізації освітнього процесу в початковій школі.

Завдання статті:

1. Дослідити генезис та сутність поняття «ментальна карта» як сучасного когнітивного інструменту унаочнення знань у психолого-педагогічній літературі.
2. Розкрити методичні прийоми застосування візуальних моделей на різних етапах уроку (актуалізація, засвоєння, рефлексія) для активізації пізнавальної діяльності учнів.
3. Розробити приклади компетентнісно-діяльнісних завдань на основі ментальних карт з метою формування цілісної системи знань та універсальних навчальних дій у здобувачів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу.

1. Генезис та сутність ментальних карт як сучасного когнітивного інструменту візуалізації знань.

Генезис ментальних карт (інтелект-карт, *mind maps*) тісно пов'язаний із розвитком когнітивної психології та нейрофізіології середини ХХ століття. Хоча

візуальні схеми застосовували ще з часів Порфирія Тірського (ІІІ ст. н.е.), наукове обґрунтування методу як цілісної системи представив британський психолог Т. Б'юзен у 70-х роках ХХ століття (Buzan T., Buzan B., 1996, 2010). Підхід Т. Б'юзена базувався на теорії функціональної асиметрії головного мозку, яку розробив лауреат Нобелівської премії Р. Сперрі. Сутність концепції полягає в тому, що ліва півкуля відповідає за логіку, слова, числа та лінійність, а права – за ритм, колір, образи та просторову орієнтацію.

Інтеграція ідей Т. Б'юзена з теорією Р. Сперрі лягла в основу концепції ментальних карт. Дослідження Р. Сперрі довели, що півкулі головного мозку спеціалізуються на різних типах обробки інформації: ліва відповідає за логіку, слова, числа та лінійність, а права – за образи, колір, ритм та просторову орієнтацію (Sperry R. W., 1966). Водночас Т. Б'юзен зауважив, що традиційні конспекти задіюють лише «лівопівкульні» навички, ігноруючи величезний потенціал правої півкулі. Майнд-мапа стала інструментом, що «вмикає» весь мозок: слова та ієрархія (ліва частина) поєднуються з малюнками, символами та кольорами (права частина), що значно підвищує ефективність запам'ятовування та мислення.

У психолого-педагогічній літературі ментальну карту потрактовано як багатовимірний інструмент, що трансформує лінійний текст у візуальну модель. На важливості теорії осмисленого навчання акцентує Д. Осубел, наголошуючи, що це передбачає інтеграцію нових знань в наявну когнітивну структуру через встановлення асоціативних зв'язків. Учений стверджував, що нові знання засвоюються ефективно лише тоді, коли вони свідомо пов'язуються з уже наявними в пам'яті поняттями (Ausubel D. P., 1968). Залучення ментальних карт у навчання дає змогу практично реалізувати ідею Д. Осубела щодо візуалізації та структурування асоціативних зв'язків між новими поняттями та вже здобутим досвідом. Такий підхід забезпечує трансформацію механічного запам'ятовування

у процес свідомого засвоєння знань через створення чіткої когнітивної моделі. Подальший розвиток візуалізації знань пов'язаний із працями Дж. Новака, який на основі теорії осмисленого навчання Д. Осубела розробив концепт-карти. На відміну від радіальних структур, Дж. Новак акцентує на ієрархічній організації понять

та обов'язковому вербальному позначенні зв'язків між ними за допомогою сполучних слів. Це зумовлює не лише структурування інформації, а й експлікування логічних пропозицій, що сприяє глибшій інтеграції нових концептів у вже сформовану когнітивну систему того, хто навчається (Novak, J. D., 1977).

Ключові дослідники методу візуалізації знань

Дослідник	Основний внесок	Теоретичне підґрунтя	Практичне застосування в освіті
Р. Сперрі (1913–1994 р.р.)	Теорія функціональної асиметрії мозку (1968 р.)	Експериментальне доведення спеціалізації лівої (логіка) та правої (образи) півкуль	Наукове обґрунтування потреби поєднання тексту та малюнків для ефективного навчання
Т. Б'юзен (1942–2019 р.р.)	Розроблення правил радіантного мислення (1974 р.)	Створення стандарту Mind Maps; активізація асоціативного потенціалу мозку	Мозковий штурм, планування проєктів, структурування великих обсягів тексту
Дж. Новак (нар. 1932 р.)	Розроблення концептуальних карт (1977 р.)	Ієрархія та логічні зв'язки («linking words») на основі теорії Д. Осубела	Діагностика розуміння теми, виявлення логічних помилок, системне засвоєння понять
А. Пайвіо (1925–2016 р.р.)	Теорія подвійного кодування (1971 р.)	Доведення, що поєднання слова та образу створює два окремих, але пов'язаних «сліди» у пам'яті	Створення візуальних опор, мнемотехнік, піктографічне кодування інформації
В. О. Сухо-млинський (1918–1970 р.р.)	Методика «малювання казок» (1969 р.)	Емоційно-образний розвиток мислення через спостереження та творчість	Уроки серед природи, створення «альбомів думки», розвиток творчої уяви та мовлення

Таблиця 1. Ключові дослідники методу візуалізації знань

Джерело: авторський варіант

Генезис інструментів візуалізації демонструє еволюцію від простих схем до складної когнітивної технології. У сучасній педагогіці ментальна карта визначається як засіб графічного вираження радіантного мислення, що забезпечує унаочнення ієрархічних зв'язків, асоціативну свободу учня, перетворення абстрактних понять у видимі ментальні моделі.

2. Методичні прийоми використання ментальних карт на різних етапах уроку (актуалізація, засвоєння, рефлексія) для активізації пізнавальної діяльності учнів.

Ефективність мап пам'яті як інноваційного засобу організації навчання зумовлена їхньою адаптивністю до структури сучасного уроку в контексті реалізації за-

вданий Нової української школи. Розгляд методичних прийомів доцільно здійснювати через призму етапів комбінованого уроку, оскільки на кожному з них діаграма зв'язків виконує специфічну дидактичну функцію.

Актуалізація опорних знань: прийом «Асоціативний девайс». На етапі введення в тему ментальна карта слугує інструментом діагностики та активізації когнітивної бази учнів. Прийом «Мозковий штурм навколо ядра» передбачає колективне створення первинної карти, де в центрі розміщується ключове поняття або візуальний образ майбутньої теми. Учні пропонують довільні асоціації, які вчитель структурує за гілками першого порядку. Такий підхід дозволяє вчителю унаочнити рівень попередніх знань класу та виявити помилкові стереотипи, які потребують корекції, актуалізує «зону найближчого розвитку», готуючи ґрунт для сприйняття нового матеріалу.

Засвоєння нового матеріалу: прийом «Когнітивне моделювання». Під час формування нових знань ментальна карта трансформується з діагностичного інструменту в інформаційну модель. У молодшому шкільному віці, коли обсяг короткочасної пам'яті обмежений, використання прийому «Логічного нарощування» допомагає уникнути інформаційного перевантаження. Доцільним є використання методу «Незакінченої карти». Учні отримують шаблон із центральним образом, але порожніми логічними блоками. У процесі опрацювання тексту підручника або розповіді вчителя вони самостійно заповнюють гілки, класифікуючи інформацію за ознаками (наприклад, характеристика героя твору). Такий підхід реалізує принцип радіантного мислення Т. Б'юзена, де кожна нова одиниця інформації миттєво прив'язується до загальної структури знань.

Закріплення та систематизація: прийом «Групова структурування». На етапі узагальнення знань акцент зміщується на самостійну діяльність учнів. Прийом «Карта синтезу» найкраще реалізується че-

рез групову роботу. Кожна творча група опрацьовує окремий аспект теми (наприклад, у темі «Весна» одна група моделює гілку «Жива природа», інша – «Народні традиції»). Результатом є створення масштабного панно-карти, що об'єднує результати роботи всього класу. Це сприяє розвитку навичок кооперації та критичного переосмислення інформації, оскільки дитина змушена пояснювати свій вибір кольору, символу чи ключового слова іншим учасникам процесу.

Рефлексія та самооцінювання: прийом «Візуальне резюме». Завершальний етап уроку передбачає самоусвідомлення навчальних досягнень учня. Прийом «Рефлексивна гілка» дозволяє унаочнити суб'єктивний досвід дитини. Учні додають до загальної карти персональні позначки: «Що було найцікавішим?», «Де виникли труднощі?», «Про що хочу дізнатися більше?». Використання піктограм (ідеограм) дозволяє дитині висловити емоційне ставлення до навчання без зайвих мовленнєвих бар'єрів. Завдяки цьому формується метакогнітивна здатність – вміння аналізувати свій спосіб мислення, що є вищим рівнем прояву критичного інтелекту.

Поетапне впровадження ментальних карт забезпечує перехід від репродуктивного відтворення знань до їхнього активного конструювання. Методична послідовність послуговування мапами пам'яті сприяє створенню ергономічного освітнього середовища, де візуалізація виступає не як зовнішня ілюстрація, а як внутрішня логіка пізнавального процесу.

3. Компетентісно-діяльнісні завдання на основі ментальних карт для формування цілісної системи знань та універсальних навчальних дій у здобувачів початкової освіти.

Однією з важливих стратегій подання навчального матеріалу є унаочнення на уроках мовно-літературної освітньої галузі. Схеми структурування інформації допомагають учням краще засвоїти навчальний матеріал і проявляти власний чуттєвий досвід через інтеграцію знань, сприяють роз-

виткові критичного й образного мислення школярів. Вона є продуктивним аспектом для ефективного навчання учнів початкової школи.

Технології візуалізації на уроках української мови та літературного читання є важливими для засвоєння навчального матеріалу, підвищення ефективності розвитку й саморозвитку особистості дитини, структурування та запам'ятовування понять, фіксування інформації у довготривалій пам'яті. Це сприяє ефективності вивчення предметів та розширення словникового запасу дитини, розширення можливостей створення візуальних образів у спілкуванні.

Одним із інноваційних засобів унаочнення, структурування інтеграції матеріалів на уроках мовно-літературної освітньої галузі є ментальна карта. Розуміємо її як схему, що об'єднує, структурує ідеї, інформацію, факти, поняття навколо ключового слова. Центральне поняття, слово може визначатися темою уроку, літературного твору, центральним персонажем тощо. Ідеї для створення візуального організатора інформації мають відповідати віковим особливостям школярів, їхнім інтересам, потребам та вимогам до обов'язкових та очікуваних результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту початкової школи та Програм. Цей інструмент сприяє кращому розумінню думки, ідеї та графічному зображенню навчального поняття, інформації у вигляді схеми, малюнка, таблиці, діаграми.

Важливо, що під час створення асоціативного куща дитина має право вибору, змогу проявити творчість, фантазію, висловити власні відчуття та міркування, розкрити свій життєвий досвід. Розглянемо приклад застосування ментальних карт на уроці в 4 класі.

**4 клас «Українська мова та читання»
(автори Большакова І. О.,
Хворостяний І. Г.)**

Розділ: «Звуки і букви».

Тема: «Поняття про міфи»

Очікувані результати (за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна):

Взаємодіємо усно:

- систематизує та узагальнює необхідну інформацію [4 МОВ 1-1.3-3];
- визначає тему усного повідомлення [4 МОВ 1-1.4 1];
- визначає головну думку тексту [4 МОВ 1-1.4-2];
- переказує текст творчо (зміна оповідача в тексті-розповіді; зміна послідовності переліку наведення ознак у тексті-описі; зміна послідовності аргументів у тексті-міркуванні) [4 МОВ 1-1.2-3];
- обговорює усне повідомлення в парі або групі для пошуку додаткових аргументів або спростування наведених [4 МОВ 1-1.1- 3];

Читаємо:

- виділяє ключові слова та пояснює, як вони допомагають зрозуміти зміст тексту [4 МОВ 2-2.2-2];
- прогнозує орієнтовний зміст тексту на основі заголовка, ключових слів, анотації, невербальної інформації (ілюстрації, таблиці, схеми, графіки тощо) [4 МОВ 2-2.1-1];
- виявляє зв'язки в текстах: між окремими частинами тексту, між частинами тексту і темою або головною думкою [4 МОВ 2-2.2-3];
- установлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, вчинками персонажів та їхніми стосунками з іншими персонажами [4 МОВ 2-2.2-8];
- формулює ідеї тексту, пов'язує їх із власним досвідом [4 МОВ 2-2.2-10];
- ставить запитання різної спрямованості: до змісту твору, до автора, до читача [4 МОВ 2-2.1-4];
- визначає мету читання й обирає відповідно до неї тексти (книжки) (для задоволення, розваги, знаходження потрібної інформації) [4 МОВ 2-2.5-1].

Наскрізнi вiмннн: критичне та системне мислення, читання з розумiнням, творчiсть (креативнiсть), вiмннн конструкторно керувати емоцiями, iнiцiативнiсть та спроможнiсть до спiвпрацi з iншими (пiд час групової роботи), оцiнювати ризики, приймати рiшення, здатнiсть логiчно обгрунтовувати позицiю.

Моделi компетентнiсно-дiяльнiсних завдань

Урок 1. Текст «Про мiфи», «Перун».

Фрагмент уроку.

I. Робота зi словником. Конструювання iнтелект-карт «Свiт лiтератури», «Слов'янськi боги».

1. Читацька дiяльнiсть. Робота в групах. Дослiдження та створення асоцiативного куща до лiтературних термiнiв: казка, байка, легенда, мiф.

Пошук iнформацiї у словнику онлайн-бiблiотеки «Горох»: <https://goroh.pp.ua/>

- тлумачення термiна,
- особливостi (за походженням, за описом подiй, за формою; авторство).

I група. Пошук у тлумачному словнику та пояснення змiсту слова «казка».

II група. Пошук у тлумачному словнику та пояснення змiсту слова «байка».

III група. Пошук у тлумачному словнику та пояснення змiсту слова «легенда».

IV група. Пошук у тлумачному словнику та пояснення змiсту слова «мiф».

Визначення ключових слiв для створення спiльної багатогiлкової ментальної карти.

Схема 1. Жанри лiтератури (казка, легенда, мiф, байка)

Джерело: авторський варіант із використанням платформи «Canva»

2. Читацька дiяльнiсть. Дослiджуємо мовлення. Робота з текстом «Про мiфи»

Читання тексту самостiйно. Бесiда евристична.

- Як люди пояснювали закони природи?
- Чому давнi люди вiрили в богiв?
- Чи мали люди достатньо наукових знань, щоб пояснити походження Землi, Всесвiту? Чи мали люди

достатньо знань про явища природи, їх походження?

Завдання:

1. Складiть речення зi словами: предки, духи, боги, герої, iсторiя.
2. Визначте тему, основну думку.
3. Висловiть власне ставлення до прочитаного.
4. Перекажiть текст творчо

Робота в групах.

1 група. Завдання «створи свого по-

кровителя» (наприклад, покровителя Веселки або дух Місяця – склади історію про нього)

2 група. Метод «малювання словами» (перекажіть текст замінюючи слово міф на історії предків, боги – господарі стихій.)

3 група. Метод «телефон» (учні / учениці по черзі називають одне одному факт, який запам'ятали з тексту, завдання – називати не лише свій факт, а й повторити факти попередників не повторюючись, у такий спосіб: перший учень / учениця: «Я знаю, що давні люди не могли пояснити закони природи»; другий: «Я знаю, що давні люди не могли пояснити закони природи і думали, що все залежить від духів та богів» тощо).

3. Освітня ситуація. Зіставлення. Візуалізація інформації.

- Хто такі слов'яни? Утворіть прикметники від цього слова (слов'янський, слов'янська, слов'янське, слов'янські).
- Як ви розумієте значення цих прикметників? Поясніть.
- Як ви розумієте значення словосполучення «слов'янські боги»?
- Прочитайте опис (ст. 45 вправа 5) та зіставте зображення слов'янського бога / богині з описом, поданим у тексті.

Завдання можна виконувати самостійно або в парах. Діти аналізують і порівнюють опис із зображенням бога / богині.

- Що допомогло підібрати опис до зображення? Назвіть ключові слова.
- Якою ви уявляєте цю істоту в реальному житті? Що би додали до зображення? Чи можна озвучити кожного бога / богиню? Як би ви це зробили? Які звуки (голосні, приголосні, мовні, немовні) ви обрали б для озвучення героїв? Як би ви зобразили, записали, візуалізували немовні звуки бога / богині?

Із переліку зображень діти можуть обрати картинку бога / богині, графічні символи, малюнки, показати мімікою, жестами, звуконаслідуванням, описати джерело звуку (наприклад звук водоспаду, літака тощо).

- Як ви думаєте, чи жили боги / богині насправді на землі? Які вірування збереглися до нашого часу? (про домовиків, лісовиків, русалок).
- Можна об'єднати, структурувати «слов'янських богів» у групи: небесні боги, духи природи, істоти водойм, духи оселі.

Схема 2. Ментальна карта «Слов'янська міфологія»

Джерело: авторський варіант, складено за текстами підручника «Українська мова» (автори: І. Більшакова, І. Хворостяний) з використанням платформи «Сайва»

- Поміркуйте, у якій частині нашої схеми ми зафіксуємо згадку про богів: Перуна, Сварога, Мокошу, Велеса? Кого б з істот ви додали і до якої гілки? (русалки, лісовики, домовики, болотяники, водяники). Діти аргументують свої відповіді.

4. Освітня ситуація. Читацька діяльність. Конструювання інтелектуальної карти до тексту «Перун».

- Прочитай заголовок тексту. Як ти думаєш, про що йтиметься в тексті? Яким ти уявляєш Перуна?

Читаючи текст самостійно, діти визначають незрозумілі та ключові слова в кожному абзаці, слова об'єднують за гілками. Складають карту. Пояснюють незрозумілі слова (наприклад: верховний бог, покровитель, мчить тощо).

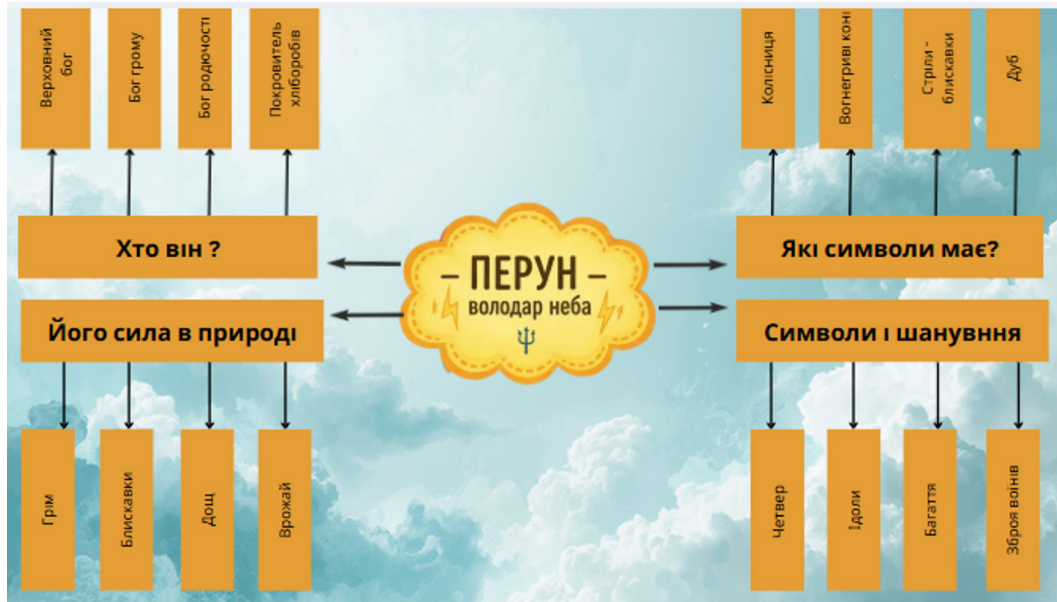

Схема 3. Ментальна карта «Перун»

Джерело: авторський варіант, складено за текстами підручника «Українська мова» (автори: І. Большакова, І. Хворостяний) із використанням платформи «Сайва»

5. Освітня ситуація. Досліджуємо мовлення. Фразеологізми. Переказ тексту.

- Чи чули ви вислів «після дощику в четвер»? Як думаєте, що він означає? Чи пов'язаний цей вислів із Перуновим днем? Які ще вислови

про дощ ви знаєте або чули? (лє як з відра; дощ переіщить; мокрий, як курка; як гриби після дощу; хмара велика, а дощ малий). Що вони означають?

Вправа «Знайдіть пару» або «Встановіть відповідності»

1. Лити як з відра	А. Багато обіцянок, але мало реальних справ..
2. Як гриби після дощу	Б. Дуже сильний, проливний дощ
3. Після дощику в четвер	В. З'явитися дуже швидко й у великій кількості
4. З великої хмари малий дощ	Г. Те, що навряд чи колись відбудеться

- Переказ тексту за лінією часу: спочатку, далі було, потім, закінчення (це допомагає дитині усвідомлено переказувати, за потреби скласти план, висловлювати свої вражен-

ня та ставлення до героїв, творчо переказувати).

Узагальнимо результати розроблення й упровадження компетентісно-діяльнісних завдань на основі ментальних карт.

Використання ментальних карт як структурно-логічних моделей сприяє подоланню фрагментарності знань молодших школярів. Завдання на побудову ієрархічних зв'язків – інтеграції інформації з різних галузей, що забезпечує формування в учнів цілісної картини світу та глибоке розуміння міжпредметних зв'язків.

Компетентісно-діяльнісні завдання на базі інтелект-карт – потужний засіб розвитку ключових груп універсальних навчальних дій: *пізнавальних* (логічне структурування, кодування, моделювання); *регулятивних* (самостійне планування навчальної діяльності, контроль етапів виконання проєкту); *комунікативних* (співпраця в малих групах, аргументація власного вибору візуальних символів).

Ментальна карта в контексті розроблених завдань трансформується з пасивного засобу наочності на активний продукт когнітивної діяльності учня. Процес створення такий: відбір ключових слів, ранжування гілок, підбір ідеограм, він є формою інтелектуальної практики, що перетворює теоретичні знання на особистісний досвід здобувача освіти.

Виконання творчих завдань на основі ментальних карт сприяє відходу від репродуктивного навчання. Молодші школярі набувають здатності самостійно конструювати нові знання, що є фундаментом формування ключової компетентності – «уміння вчитися впродовж життя».

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано й методично розкрито потенціал ментальних карт як інноваційного засобу візуалізації та організації навчання молодших школярів.

Теоретичний аналіз генезису та сутності ментальних карт засвідчив, що цей інструмент є продуктом еволюції когнітивної психології та нейрофізіології, що базується на принципах радіантного мислення. Встановлено, що інтелект-карта є не просто засобом наочності, а складним когнітивним інструментом, який дзеркально відображає природні процеси обробки інформації люд-

ським мозком, гармонізуючи роботу обох півкуль через поєднання вербальних та візуальних компонентів.

Визначено, що дидактична цінність ментальних карт у початковій ланці освіти полягає в їхній відповідності віковим особливостям молодших школярів – переважанню наочно-образного мислення та обмеженому обсягу короткочасної пам'яті. Використання ментальних карт сприяє трансформації абстрактних понять у доступні для сприйняття візуальні моделі, що значно знижує когнітивне навантаження та підвищує рівень засвоєння матеріалу.

Систематизовано методичні прийоми застосування ментальних карт на різних етапах уроку. Визначено, що на етапі *актуалізації* вони сприяють діагностиці опорних знань; на етапі *засвоєння* – забезпечують логічне структурування нової інформації; а на етапі *рефлексії* – стають інструментом самоаналізу та метакогнітивного усвідомлення навчального досвіду. Такий поетапний підхід забезпечує неперервну активізацію пізнавальної діяльності учнів.

Обґрунтовано роль компетентісно-діяльнісних завдань на основі ментальних карт у формуванні універсальних навчальних дій. Розроблені приклади завдань демонструють, що залучення учнів до самостійного створення карт сприяє розвитку аналітико-синтетичних здібностей, критичного мислення та навичок самостійного конструювання знань. Це повністю відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти та концепції Нової української школи.

Отже, використання ментальних карт є ефективною стратегією оптимізації освітнього процесу, що дає змогу перейти від репродуктивних методів навчання до продуктивної, творчої та цілісної пізнавальної діяльності молодших школярів.

Перспективи розвідок вбачаємо у вивченні методики поєднання традиційних та цифрових технологій створення ментальних карт у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладун В. В. Візуалізація на уроках історії України з теми «Наш край» засобами онлайн-сервісів / В. В. Гладун // Вересень. – 2022. – № 3. – С. 38–55.
2. Жукова О. В. Формування критичного мислення молодших школярів засобами ментальних карт : магістерська робота / О. В. Жукова. – Херсон, 2021. – 92 с.
3. Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Використання ментальних карт як засобу візуалізації у процесі викладання соціальної психології / Т. А. Колтунович, О. М. Поліщук // Молодий вчений. – 2019. – № 7.1 (71.1). – С. 19–26. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/7.1/5.pdf/>.
4. Копняк Н. Б., Крупська Т. О. Ментальні карти як засіб візуалізації навчального матеріалу у початковій школі / Н. Б. Копняк, Т. О. Крупська // Молодий учений. – 2019. – № 5.3. – С. 148–153. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/5.2/33.pdf>
5. Погребенник І. М. Ментальні карти як засіб організації знань у мовній освіті / І. М. Погребенник // Науковий вісник. – 2019. – № 4. – С. 56–61.
6. Ausubel D. P. Educational psychology: A cognitive view. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968. 685 p.
7. Blyznyuk T. M., Budnyk O. B., Kachak T. B. Visualization as a Tool of Modern Educational Process // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – 2019. – Vol. 6, No. 1. – P. 23–30.
8. Buzan T., Buzan B. The Mind Map Book. – London : Penguin Books, 1996. – 192 p.
9. Buzan T. The Mind Map Book: How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped Potential. – London : BBC Active, 2010. – 320 p.
10. Chen L. Application of Mind Mapping in Primary School English Teaching // Journal of Educational Research and Evaluation. – 2022. – Vol. 6, No. 3. – P. 45–49.
11. Farrand P., Hussain F., Hennessy E. The efficacy of the mind map study technique // Medical Education. – 2002. – Vol. 36, No. 5. – P. 426–431.
12. Le T. L.-A., Le N. P., Ngo L. T. The Effect of Mind Mapping on Primary Students' Writing Skills // Journal of Educational and Social Research. – 2020. – Vol. 10, No. 2. – P. 235–242.
13. Novak J. D. A theory of education. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press. – 1977. – 295 p.
14. Sperry R. W. Hemisphere disconnection and unity in conscious awareness // American Psychologist. – 1986. – 23(10). – P. 723–733.
15. Zhang M. The Application of Mind Mapping in English Reading Teaching in Primary School // Frontiers in Educational Research. – 2021. – Vol. 4, No. 6. – P. 12–16.

**THE USE OF MIND MAPPING AS AN INNOVATIVE TOOL FOR VISUALIZATION
AND ORGANIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' LEARNING**

Sokurenko Olena,
Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.),
Associate Professor,
Head of Department of Theory and Methods of
Preschool and Primary Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
olena.sokurenko@moippo.mk.ua

Sachkovska Olena,

*Senior Lecturer of Theory and Methods
of Preschool and Primary Education Department
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
olena.sachkovska@moippo.mk.ua*

The scientific and methodological article examines the use of mind mapping as an innovative tool for visualizing and organizing learning for primary school students within the integrated course of the language and literature educational field. The expediency of implementing mind maps in the educational process of primary school is substantiated.

The current stage of primary education development in Ukraine is characterized by an orientation towards the ideas of the New Ukrainian School, which involves the implementation of competence-based, activity-based, and integrated approaches to teaching. Particular importance is placed on the search for effective innovative tools that ensure not only the mastery of educational material but also the development of key and subject-specific competencies in younger learners.

The integrated course of the language and literature educational field combines teaching reading, writing, speaking, and elements of linguistic theory, which requires students to perceive, analyze, and systematize significant amounts of information. However, the psychological and pedagogical age characteristics of primary school students – notably the dominance of visual-figurative thinking and the limited capacity of voluntary attention and memory – necessitate the use of effective tools for educational material visualization.

The study clarifies the genesis and essence of mind maps as a modern cognitive tool for knowledge visualization in psychological and pedagogical literature. The research is the first to reveal methodological techniques for using mind maps at various lesson stages (activation, acquisition, and reflection) to stimulate students' cognitive activity. The author proposes original examples of competence-based and activity-based tasks using mind maps to form a holistic system of knowledge and universal learning actions among primary education students.

The use of mind maps proves to be an effective strategy for optimizing the educational process, allowing for a transition from reproductive teaching methods to productive, creative, and holistic cognitive activity for primary school students. Prospects for further research include studying the methodology of combining traditional and digital mind-mapping technologies in primary school.

Keywords: *competence-based tasks; language and literature educational field; mind map; primary education; visualization tool.*

REFERENCES

1. Ausubel, D. P. (1968). Educational psychology: A cognitive view. New York: Holt, Rinehart and Winston (eng).
2. Blyznyuk, T. M., Budnyk, O. B., & Kachak, T. B. (2019). Visualization as a Tool of Modern Educational Process. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 6 (1), 23–30 (eng).
3. Buzan, T., & Buzan, B. (1996). The Mind Map Book. London: Penguin Books (eng).
4. Buzan, T. (2010). The Mind Map Book: How to Use Radiant Thinking to Maximize Your Brain's Untapped Potential. London: BBC Active (eng).
5. Chen, L. (2022). Application of Mind Mapping in Primary School English Teaching.

Journal of Educational Research and Evaluation, 6(3), 45–49 (eng).

6. Farrand, P., Hussain, F., & Hennessy, E. (2002). The efficacy of the mind map study technique. *Medical Education*, 36(5), 426–431 (eng).

7. Gladun, V. V. (2022). Vizualizatsiia na urokakh istorii Ukrainy z temy «Nash kraii» zasobamy onlain-servisiv [Visualization in the history of Ukraine lessons on the topic «Our Region» by means of online services]. *Veresen*, (3), 38–55. (ukr).

8. Koltunovych, T. A., & Polishchuk, O. M. (2019). Vykorystannia mentalnykh kart yak zasobu vizualizatsii u protsesi vykladannia sotsialnoi psykholohii [The use of mind maps as a means of visualization in the process of teaching social psychology]. *Molodyi vchenyi*, 7.1 (71.1), 19–26. Retrieved from: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2019/7.1/5.pdf> (ukr).

9. Kopniak, N. B., & Krupska, T. O. (2019). Mentalni karty yak zasib vizualizatsii navchalnoho materialu u pochatkovii shkoli [Mind maps as a means of visualizing educational material in primary school]. *Molodyi vchenyi*, 5.3, 148–153. Retrieved from: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2019/5.2/33.pdf> (ukr).

10. Le, T. L.-A., Le, N. P. & Ngo, L. T. (2020). The Effect of Mind Mapping on Primary Students' Writing Skills. *Journal of Educational and Social Research*, 10(2), 235–242. (eng).

11. Novak, J. D. (1977). *A theory of education*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press (eng).

12. Pohrebennyk, I. M. (2019). Mentalni karty yak zasib orhanizatsii znan u movnii osviti [Mind maps as a means of organizing knowledge in language education]. *Naukovyi visnyk*, (4), 56–61 (ukr).

13. Sperry, R. W. (1986). Hemisphere disconnection and unity in conscious awareness. *American Psychologist*, 23(10), 723–733 (eng).

14. Zhang, M. (2021). The Application of Mind Mapping in English Reading Teaching in Primary School. *Frontiers in Educational Research*, 4(6), 12–16. (eng).

15. Zhukova, O. V. (2021). *Formuvannia krytychnoho myslennia molodshykh shkolariv zasobamy mentalnykh kart* [Formation of critical thinking of primary school students by means of mind maps] (Master's thesis). Kherson State University, Kherson (ukr).

Стаття надійшла до редакції: 17.05.2026

Прийнято до друку: 27.05.2026